

Synantropijne stanowiska derkacza *Crex crex* na Pogórzu Dynowskim

MACIEJ TURZAŃSKI

ul. Wincentego Witosa 10/5, 36–200 Brzozów, e-mail: maciej.turzanski@interia.pl

Wstęp

Derkacz *Crex crex* należący do rodziny chruścieli *Rallidae*, w sezonie lęgowym zasiedla dość szerokie spektrum półnaturalnych otwartych i półotwartych siedlisk (Olech i Zieliński 2009, Tryjanowski et al. 2009, Olech i Budka 2015, Hordowski 2016). Optymalne środowiska lęgowe tego gatunku stanowią: podmokłe łąki i naturalne torfowiska niskie w dolinach wielkich rzek, z wysoką roślinnością trawiastą i z domieszką kęp krzewów; turzycowiska blisko jezior; rozległe rzadkie młodniki leśne oraz wilgotne pola uprawne, np. łąny rzepaku i zbóż (Tomiałojć i Stawarczyk 2003, Cempulik i Betleja 2007). Ponadto, Kunysz i Hordowski (2000) oraz Hordowski (2016) z obszaru Podkarpacia dodają jeszcze nieużytki, pastwiska i odłogowane/ugorowane pola. Takson ten szczególnie preferuje żyzne, podmokłe i ekstensywnie użytkowane łąki, turzycowiska oraz ziołorośla (Cempulik i Betleja 2007, Olech i Zieliński 2009, Tryjanowski et al. 2009, Olech i Budka 2015). Stosunkowo rzadziej zasiedla zagospodarowane łąki i pola z uprawami zbóż, rzepaku i ziemniaków oraz polany śródlęsne i zręby (Olech i Zieliński 2009, Tryjanowski et al. 2009, Olech i Budka 2015, Hordowski 2016). Wspólną cechą większości siedlisk zasiedlanych przez ten gatunek jest wysoka – powyżej 20 cm i niezbyt gęsta roślinność na początku okresu lęgowego (Green et al. 1997, Olech i Budka 2015, Hordowski 2016).

W naszym kraju, ptak ten wyprowadza dwa lęgi w roku, pierwszy na przełomie maja i czerwca oraz drugi na przełomie czerwca i lipca, oba poprzedzone są szczytami aktywności głosowej samców (Olech i Zieliński 2009, Tryjanowski et al. 2009, Budka et al. 2012, Olech i Budka 2015).

W świetle zmieniających się warunków siedliskowych istnieje konieczność poznania zdolności adaptacyjnych tego taksonu, co postulują Budka et al. (2012). Celem niniejszej notatki jest opisanie i scharakteryzowanie – w kolejności chronologicznej, trzech przypadkowo stwierdzonych (w latach 2011–2018) nietypowych, synantropijnych stanowisk derkacza. Wszystkie one znajdowały się na północno-wschodnich obrzeżach miasta Brzozów, zlokalizowanego na Pogórzu Dynowskim (Kondracki 2011).

Opis i charakterystyka stanowisk

Stanowisko I – druga połowa czerwca 2011 (drugi lęg), przy ul. W. Witosa (49°42'24"N, 22°01'45"E). Obszar około 0,76 ha użytkowanego rolniczo pola, na którym wówczas rósł rzepak jary *Brassica napus* (wysokość > 20 cm). Stanowisko to znajdowało się w rozwidleniu drogi do-

jazdowej i bloku wielorodzinnego wraz z przylegającymi do niego parkingami, wybudowanego przy niewielkiej rzece Sietnica. Samiec nawoływał wyłącznie o zmierzchu i w nocy, niekiedy bardzo blisko w odległości poniżej 40 metrów od bloku czy drogi. Ptak odzywał się pomimo penetrujących ten teren kotów domowych *Felis catus*, przejeżdżających w odległości kilkudziesięciu metrów samochodów i przechodzących ludzi.

Stanowisko II – prawie cały miesiąc maj 2018 (pierwszy łęg); między ul. W. Witosa, a ul. Legionistów; teren silnie antropogenicznie przekształcony, bezpośrednio przy obwodnicy miasta (49°42'14"N, 22°01'37"E). Niewielki fragment – 0,27 ha środowiska ruderalnego, podmokłego poprzez nieszczelną i przeciekającą sieć kanalizacyjną oraz z dzikimi wysypiskami śmieci (również wielkogabarytowych). W siedlisku dominowały trawy różnych gatunków *Poaceae* sp., trzcina pospolita *Phragmites australis* i pokrzywa zwyczajna *Urtica dioica*, a niewielkie drzewa stanowiły wierzby *Salix* sp. (roślinność o wysokości > 20 cm). Stanowisko to miało kształt trójkąta, ograniczonego z dwóch stron ścieżkami polnymi – za którymi znajdowały się ogrodzone odpowiednio: ogródki działkowe i prywatna posesja, a z trzeciej bezpośrednio stykało się z obwodnicą. Ptak zaczął nawoływać o zmierzchu (godzina 19²⁰) 4.05., a skończył w nocy z 28/29.05. Samiec odzywał się praktycznie przez cały okres. Derkacz nawoływał o różnych porach doby, ale szczególnie intensywnie o zmierzchu, nocą i świtem. W ciągu dnia słyszano go w pierwszej połowie maja w dniach 8, 9, 12, 13 i 14 – wówczas samiec odzywał się krótko po 15–30 sekund, po czym następowała przerwa. Ciekawym jest, że derkaczowi nie przeszkadzał ruch samochodowy i emitowany hałas z obwodnicy, ptak nawoływał nawet podczas przejazdu bardzo głośnych samochodów ciężarowych. Od 24.05. zaczęły się wykopy ziemne po drugiej stronie obwodnicy, co również nie przeszkadzało mu w wieczornym nawoływaniu. W opisywanym okresie, derkacz w ciągu dnia najczęściej nawoływał przy ładnej słonecznej pogodzie, milczał zaś podczas burz czy opadów deszczu oraz w trakcie koszenia trawy (21.05.) na poboczach obwodnicy.

Stanowisko III – druga połowa maja 2018 (pierwszy łęg), teren przy obwodnicy miasta (49°42'09"N, 22°02'09"E); obszar około 0,3 ha będący fragmentem nieużytkowanej łąki z kępami krzewów i samosiewami drzew (roślinność o wysokości > 20 cm), z jednej strony położony obok pól uprawnych z ziemniakiem i zbożem, a z drugiej przy nieużytkowanej łące bez zakrzewień i samosiewek. Odległość do stanowiska II w linii prostej wynosiła około 660 m. Pierwszy raz nawołującego samca słyszano 20.05. w ciągu dnia, tj. między godziną 15³⁰ a 16⁰⁰, a następnie przez kilka kolejnych nocy. Ptak najczęściej odzywał się z punktu oddalonego o około 100 m od obwodnicy miasta, pomimo intensywnego ruchu samochodowego oraz przechodzących lub przejeżdżających na rowerach ludzi wzdłuż dodatkowej drogi asfaltowej biegnącej przy obwodnicy.

Dyskusja

Opisywane synantropijne stanowiska nawołujących samców derkacza na Pogórzu Dynowskim mają wspólne cechy. Pierwszą jest zajmowanie bardzo niewielkich fragmentów terenu – średnio 0,44 ha (0,27–0,76); drugą jest wysoka roślinność znacznie przekraczająca wysokość 20 cm, co jest istotnym elementem siedliska derkacza, i na co zwracają uwagę także inni autorzy (Green et al. 1997, Olech i Budka 2015, Hordowski 2016).

Ciekawym jest odnotowanie stosunkowo wysokiej aktywności głosowej w ciągu dnia. Jednak podobnie jak na stanowisku II i III, w dolinie Sanu pod Sanokiem stwierdzono również wysoką aktywność głosową samców derkacza w dzień (Skowroński 1997).

Na uwagę zasługuje również brak wpływu zarówno emitowanego hałasu czy też obecności ludzi na intensywność nawoływania samców. Z Podkarpacia, Hordowski (1994) podaje, że w krajobrazie wiejskim Progu Lessowego pojedyncze pary derkacza gniazdowały na łąkach w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań. Dodatkowo, np. w Beskidzie Niskim ponad 80% siedlisk w promieniu 50 m od odzywającego się samca stanowiły nieużytki (Budka et al. 2012). Ponadto, gatunek ten stwierdzono na peryferiach Rzeszowa (Kawa i Ostański 2015). Co więcej, według Hordowskiego (2016) takson ten regularnie jest notowany w sąsiedztwie osiedli ludzkich,

niekiedy gniazduje nawet wewnątrz luźnej zabudowy, np. w Ustrzykach Dolnych czy w Jaśle (Stój i Dyczkowski 2002).

Spoza Podkarpacia np. w Białymstoku, najmniejszy zajęty przez derkacza fragment otwartego terenu o roślinności półnaturalnej – ograniczonego zabudową, miał powierzchnię około 3 ha; jest to obszar o wiele większy od opisywanych w niniejszej pracy synantropijnych biotopów z Pogórza Dynowskiego. Ponadto, w tym mieście niektóre stanowiska tego gatunku znajdowały się w obrębie niewielkich refugium otoczonych zabudową i poddanych silnej antropopresji (Mirski i Zbyryt 2012). Juszczak i Olech (1997) podają, że w Kampinoskim Parku Narodowym z oprócz typowych siedlisk, ptaki odżywały się także na terenach ruderalnych, w bezpośrednim sąsiedztwie siedzib ludzkich. Dokonując charakterystyki geobotanicznej siedlisk derkacza na tym obszarze stwierdzono, że wykorzystuje on zbiorowiska ruderalne podczas drugiego lęgu w 9,2% (Michalska-Hejduk et al. 2009).

Powyższe przykłady wskazują, że gatunek ten coraz częściej zasiedla środowiska synantropijne, antropogenicznie przekształcone siedliska. Co podkreślają Olech i Budka (2015) oraz Hordowski (2016), bardzo znaczącym elementem siedliska lęgowego ptaka, jest obecność nieużytkowanych od co najmniej poprzedniego roku nieskoszonych fragmentów łąk, obrzeży rowów melioracyjnych porośniętych ziołoroślami, zakrzewień i pojedynczych krzewów; stanowiących (a) schronienia – podczas zajmowania rewirów na początku sezonu lęgowego i (b) refugia – w okresie wykaszania łąk. Być może części siedlisk, w ubogich środowiskach synantropijnych, zaczęły zmieniać funkcję na miejsca lęgowe tego taksonu.

Należałoby wnioskować, że niewielka powierzchnia potencjalnych siedlisk i ich fragmentacja oraz przekształcenia antropogeniczne będą czynnikami ograniczającymi występowanie tego gatunku (Mirski i Zbyryt 2012). Okazuje się jednak, że zaniechanie użytkowania rolniczego obszarów otwartych może zwiększać ich atrakcyjność dla derkacza (Keiřs 2005, Mirski i Zbyryt 2012), co poniekąd sugeruje również niniejsza notatka.

Literatura

- Budka M., Ręk P., Osiejuk T.S., Jurczak K. 2012. Zagęszczenie samców derkacza *Crex crex* na wybranych powierzchniach w Polsce. *Ornis Pol.* 53, 3: 165–174.
- Cempulik P., Betleja J. 2007. Derkacz *Crex crex*. [w:] Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.) *Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Green R. E., Rocamora G., Schaffer N. 1997. Population, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. *Vogelwelt* 118: 117–134.
- Hordowski J. 1994. Ptaki lęgowe w krajobrazie wiejskim Progu Lessowego. *Bad. Orn. Ziemi Przem.* 2: 43–73.
- Hordowski J. 2016. Derkacz *Crex crex*. [w:] Wilk T., Bobrek R., Pępkowska-Król A., Neubauer G., Kosicki J.Z. (red.) *Ptaki polskich Karpat – stan, zagrożenia, ochrona*. OTOP, Marki.
- Juszczak K., Olech B. 1997. Liczebność i rozmieszczenie derkacza *Crex crex* na terenach otwartych Kampinoskiego Parku Narodowego i jego okolic w latach 1996–1997. *Not. Orn.* 38, 3: 197–213.
- Kawa P., Ostański M. 2015. Ptaki lęgowe Rzeszowa. *Ptaki Podkarpacia* 13: 3–44.
- Keiřs O. 2005. Impact of changes in agricultural land use on the Corncrake *Crex crex* population in Latvia. *Acta Univ. Latviensis* 691: 93–109.
- Kondracki J. 2011. *Geografia regionalna Polski*. Wydanie trzecie uzupełnione. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kunysz P., Hordowski J. 2000. *Ptaki polskich Karpat Wschodnich i Podkarpacia*. tom II. Zarząd Zespołów Parków Krajobrazowych, Przemyśl.
- Michalska-Hejduk D., Olech B., Pawenta W. 2009. Charakterystyka geobotaniczna siedlisk derkacza *Crex crex* L. w zachodniej części Kampinoskiego Parku Narodowego. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 28, 4: 91–104.
- Mirski P., Zbyryt A. 2012. Liczebność i rozmieszczenie derkacza *Crex crex* w Białymstoku w 2011 roku. *Ornis Polonica* 53, 3: 222–226.
- Olech B., Budka M. 2015. Derkacz *Crex crex*. [w:] Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.) *Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny*. Wydanie drugie uzupełnione. GIOŚ, Warszawa. s. 184–188.

Olech B., Zieliński P. 2009. Derkacz *Crex crex*. [w:] Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z. (red.) Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny dotyczący gatunków chronionych Dyrektywą Ptasią. GIOŚ, Warszawa. s. 324–329.

Skowroński M. 1997. Zagęszczenie derkacza (*Crex crex*) w dolinie Sanu pod Sanokiem (woj. krośnieńskie). *Bad. Orn. Ziemi Przem.* 5: 97–98.

Stój M., Dyczkowski J. 2002. Ptaki Jasła – liczebność, rozmieszczenie i ochrona. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Tom I. PTPP „pro Natura”, Wrocław.

Tryjanowski P., Kuźniak S., Kujawa K., Jerzak L. 2009. Ekologia ptaków krajobrazu rolniczego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

rys. M. Turzański